

Przemysław Chojnowski

Uniwersytet Wiedeński, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Kanon polskiej liryki według Petera i Renate Lachmannów

Tworzenie antologii historycznoliterackich jest zwykle nieustannym pytaniem o kanon, gdyż jak stwierdza André Lefevere, nowe antologie przekładów mogą potwierdzać istniejący kanon bądź stanowić próbę podważenia lub poszerzenia go (Lefevere, 1992: 124–137)¹. Skoncentrowanie się na tekstach klasyków danej literatury z reguły legitymizuje decyzje antologisty, nadając jego pracy walor oczekiwanej reprezentatywności. Dogłębne i precyzyjne mówienie o kanonie domaga się tymczasem debaty na płaszczyźnie poszczególnych utworów – tekstów kluczowych dla danej kultury, utworów sztandarowych lub manifestów, które zajmują szczególne miejsce w danej tradycji literackiej.

W przypadku funkcjonowania obcego piśmiennictwa w wybranym kręgu kulturowym to zwykle działania tłumacza decydują o wizerunku i estetycznym kształcie danej literatury, a zatem także o jej obcojęzycznym kanonie². Co więcej, wysiłki przekładowcy mogą mieć działanie zwrotne, gdyż pojawiające się retranslacje danych tekstów „pomagają” im w osiągnięciu statusu dzieł kanonicznych (*the status of a classic*), a także przyczyniają się do zaistnienia ich

¹ Zob. też artykuł Teresy Seruya (2013, 1–6).

² O roli tłumacza i antologisty we współkształtowaniu kanonu wspomina Piotr Wilczek. Badacz zauważa, iż na gruncie nauki ich znaczenie jest zbyt słabo dostrzegane (zob. Wilczek, 2006: 22). Ma to związek z niskim statusem antologii literackich stojącym w opozycji do skuteczności tegoż medium w transferze wartości kulturowych. W odniesieniu do procesów mających wpływ na powstawanie obcojęzycznego kanonu danej literatury (*international canonization processes*) zob. też publikację portugalskich i niderlandzkich badaczy: Seruya, D’hulst, Assis Rosa, Lin Moniz, 2013 oraz artykuł Piotra Wilczka (2012, 1687–1692).

następnych przekładów (Venuti, 2004: 25–38). Nowa antologia, korzystając z wcześniejszych zbiorów tekstów i różnorodnych ujęć danego piśmiennictwa, jak również nowych translacji, może oscylować pomiędzy zaistniałymi już w danym języku przekładami a propozycjami obowiązującego kanonu w rodzimym kręgu kulturowym (Lethbridge, 2013: 179–182)³. Stąd też każdy zbiór przekładów może być postrzegany co najmniej z kilku zasadniczych, aczkolwiek różnych perspektyw:

- 1) z punktu widzenia systemu literatury tłumaczonej;
- 2) przez pryzmat przekładów już istniejących w kulturze docelowej, nie-rzadko funkcjonujących w serii przekładowej (literacka interferencja tłumaczeń);
- 3) z perspektywy nowo powstałych translatów, będących alternatywą wobec przekładów w serii bądź dających jej początek;
- 4) pod kątem interakcji, czyli twórczego dialogu, w który propozycja tłumacza i/lub antologisty może wchodzić z literaturą języka, na jaki została przełożona.

Cenne uwagi na temat różnych postaw wobec kanonu wśród tłumaczy-antologistów podaje Jerzy Jarniewicz. Badacz, koncentrując się na przekładowcach poezji, dzieli ich na legislatorów (prawodawców) i ambasadorów. Reprezentantem pierwszej grupy jest tłumacz „podwójnie twórczy: nie tylko jako autor nowego tekstu, ale jako budowniczy hierarchii artystycznych. Tłumacz-ambasador tej drugiej funkcji nie spełnia, charakteryzuje go za to pokora wobec rozstrzygnięć aksjologicznych i estetycznych kultury obcej” (Jarniewicz, 2002: 42). Przenosi on do innego języka wybranych przez siebie autorów oraz ich teksty, ponieważ są one kanoniczne – mają już zapewnioną pozycję dzieł ważnych, które na stałe wpisały się w historię danej literatury⁴. Tłumacz-legislator zaś wybiera teksty przede wszystkim z uwagi na ich artystyczny potencjał wejścia w dialog z literaturą i czytelnikiem odmiennego kręgu kulturowego. Taki przekładowca tworzy więc „nowe artystyczne prawo” w systemie literatury, na której język tłumaczy, „a jeśli sam jest poetą, także dla swojej twórczości”

³ Stefanie Lethbridge przedstawia antologię jako zasadnicze narzędzie uczestniczące w procesie kształtowania się kanonu literatury.

⁴ Za przykład takiego tłumacza służy Stanisław Barańczak z antologią *Od Chaucera do Larkina* (Kraków: Znak, 1993), która przenosi angielską hierarchię wartości artystycznych.

(Jarniewicz, 2002: 37). Choć typologia Jarniewicza nie jest wyczerpująca, to stanowi doskonały punkt wyjścia do określania postaw i sformułowanych czy też implikowanych celów antologisty. Uzupełniając ją, należałoby wskazać na typy pośrednie tłumaczy, którzy, zachowując rodzime hierarchie wartości artystycznych, stawiają wyraziste, indywidualne akcenty. Uwidacznia się to w doborze odpowiednich tekstów, których tematy, wątki i motywy bezpośrednio nawiązują do systemu kulturowych odniesień odbiorcy⁵. Taki stan rzeczy potwierdzają założenia polisystemowej teorii przekładu Evena-Zohara, który twierdzi, że „zasady wyboru nigdy nie pozostają bez związku z kosystemami literatury docelowej” (Even-Zohar, 2009: 197–198)⁶. Drugi aksjomat badacza odnosi się do faktu, iż literatura tłumaczona – traktowana w obrębie innej kultury jako osobny system – „posiada własny repertuar, który do pewnego stopnia może się okazać właściwy tylko dla niej” (Even-Zohar, 2009: 197–198). Przedstawione tu teoretyczne uwagi uzupełnia kategoryzacja funkcji krytycznych antologii poczyniona ostatnio na gruncie polskiej nauki przez Bożenę Tokarz, która wyróżnia jej funkcję poznawczo-oceniającą, postulatyczną, operacyjną i metaliteracką (Tokarz, 2010: 172–175). Niniejsza analiza, koncentrując się na procedurze wyboru i prezentacji tekstów, uwzględni horyzont biografii jej redaktorów-tłumaczy, a w szczególności Piotra Lachmanna (Chojnowski, 2015: 129–154)⁷. W ten sposób przyczynek realizuje postulaty badawcze Anthony’ego Pyma dotyczące przemieszczania się tekstów i ich twórców oraz przenoszenia

⁵ Przykładem takiego tłumacza w niemieckojęzycznym obszarze językowym jest Karl Dedecius. Jego antologie, np. *Panorama der polnischen Literatur des 20. Jahrhunderts. Poesie*. Bd. 1–2. Zürich: Ammann, 1996 (edycja polska: *Panorama literatury polskiej XX wieku. Poezja*. T. 1–2. Warszawa, Noir Sur Blanc, 2001) uwzględniają horyzont oczekiwań czytelnicych niemieckiego odbiorcy. *Panorama* uwidacznia *stricto* europejskie tematy oraz inspiracje polskiej liryki. Zob. Chojnowski, Przemysław. *Zur Strategie und Poetik des Übersetzens. Eine Untersuchung der Anthologien zur polnischen Lyrik von Karl Dedecius*. Berlin, Frank & Timme. Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2005.

⁶ W tym miejscu dziękuję Ewie Kraskowskiej za zwrócenie mi uwagi na bezpośredni związek pomiędzy polisystemową teorią przekładu a refleksją na temat antologii tłumaczeniowych w kontekście budowania obcojęzycznego kanonu danej literatury.

⁷ Zob. też sporządzony przeze mnie portret tłumacza w wirtualnym słowniku *Germer-sheimer Übersetzerlexikon UeLEX*. Online. [http://www.uelex.de/artiklar/Peter_\(Piotr\)_LACHMANN](http://www.uelex.de/artiklar/Peter_(Piotr)_LACHMANN) [dostęp: 7 X 2015].

uwagi z rzeczywistości symbolicznej na rzeczywistość fizyczną, z tłumaczeń na tłumaczy (Pym, 2008).

I. Ustalenia wstępne

Antologia *Poesie der Welt. Polen* (Berlin West: Propyläen Verlag, 1987) Petera Lachmanna i Renate Lachmann niewątpliwie należy do najciekawszych i najważniejszych niemieckojęzycznych edycji polskiej liryki, które ukazywały się w ciągu ostatnich dekad. Jej koncepcja jest pomysłem Petera Lachmanna⁸. Z uwagi na prezentowany przez nią przekrojowy obraz całej polskiej liryki Leszek Szaruga nazwał ją edycją „fundamentalną” pośród innych wydawanych w Niemczech antologii (Szaruga, 2002: 258). Obejmuje ona sto dziewiętnaście tekstów pięćdziesięciu pięciu poetów – w porządku chronologicznym – od Mikołaja Reja po Zbigniewa Herberta⁹. Antologia stanowi przekrój wszystkich epok literackich z wyjątkiem średniowiecznych początków polskiego piśmiennictwa¹⁰. Koncentrując się na okresie od XVI do XX wieku, zbiór nie uwzględnia *Bogurodzicy* ani też utworów pisanych w języku łacińskim bądź ich późniejszych spolszczeń. Ze względu na swą rozpiętość i próbę całościowego ujęcia polskiej liryki dzieło Lachmannów można traktować jako swoistą kontynuację antologizowania polskiej poezji, którą w XIX wieku z dużym powodzeniem prowadził Heinrich Nitschmann. Jego czterokrotnie wznawianą chrestomatię translatorską¹¹ *Der polnische Parnas*¹² z 1875 roku – wydaną w lipskim wydawnictwie Friedricha Arnolda Brockhause – również otwierały teksty Reja, a kończyły

⁸ Za potwierdzenie tej informacji dziękuję Renate Lachmann. List elektroniczny z 12 września 2012 roku. Podczas gdy Renate Lachmann była odpowiedzialna przede wszystkim za przygotowanie pierwszej części zbioru, obejmującej wieki od XVI do XVIII, Peter Lachmann skoncentrował się na wyborze wierszy z XIX i XX stulecia.

⁹ W aneksie załączonym do artykułu podano pełną zawartość antologii oraz autorów tłumaczeń.

¹⁰ Najnowszym, literaturoznawczym spojrzeniem na polski kanon z niemieckiej perspektywy jest pryczynek Schammy Schahadat *Polen* (zob. Schahadat, 2013: 327–331).

¹¹ Pojęcia tego używam jako synonimu antologii przekładów i równoznacznego dla mnie terminu antologii tłumaczeniowej.

¹² *Der Polnische Parnas. Ausgewählte Dichtungen der Polen.* Übersetzt von H. Nietschmann. Lipsk: F.A. Brockhaus, 1875. Wersja online <http://archive.org/stream/derpolnischepar>

utwory Asnyka. Na tle wydawanych po wojnie niemieckojęzycznych antologii przekładów polskiej liryki edycja Lachmannów stanowi propozycję jedyną i niepowtarzalną. Wynika to z całościowego, historycznoliterackiego ujęcia gatunku i próby zmierzenia się z zagadnieniem obecności i optymalności ważnych, a nierzadko kanonicznych tekstów polskich pisarzy w przestrzeni języka niemieckiego. Warto w tym miejscu przypomnieć, że liczne antologie polskiej poezji redagowane w RFN przez Karla Dedeciusa oraz takich popularyzatorów i tłumaczy literatury polskiej, jak Henryk Bereska i Heinrich Olschowsky w NRD czy Helene Lahr w Austrii, koncentrowały się na liryce XX wieku¹³.

W edycji *Poesie der Welt. Polen* zaprezentowano poetów w porządku chronologicznym, wyznaczonym datami ich urodzenia. Inaczej rzecz się ma w stosunku do umiejscowienia poszczególnych tekstów. W przypadku zamieszczenia większej ilości utworów (około dziesięciu), ukazujących twórczość poetycką Kochanowskiego, Mickiewicza, Słowackiego czy Norwida, chronologia nie była ściśle przestrzegany kryterium. O miejscu danego wiersza najczęściej nie decydował historyczny moment jego powstania (wyjątek stanowi Mickiewicz). Redaktorzy antologii, rezygnując z układu nazwisk wyznaczanych rokiem debiutu, przedstawiają twórców w kontekście samoistnie zarysowujących się i następujących po sobie generacji. W ten sposób twórca taki jak Różewicz uplasował się pomiędzy Baczyńskim i Gajcym. W przypadku poetów reprezentujących pokolenie Kolumbów uwidoczniła się silne wyakcentowanie tematyki

00nitsgoog#page/n5/mode/2up [dostęp: 6 VIII 2013]. Książkę otwiera zarys literatury polskiej pióra Nietschmanna.

¹³ W przypadku Karla Dedeciusa pewną próbą wyjścia poza XX wiek stanowi wielokrotnie wznawiany dwujęzyczny wybór *Stu wierszy polskich / Hundert polnische Gedichte* (wyd. 1. Kraków, Wydawnictwo Literackie, 1981). Niniejsza antologia w ograniczony sposób prezentuje lirykę wcześniejszych epok literackich. Ponadto była skierowana do polskiego odbiorcy i rozprowadzana jedynie w Polsce. Najnowszą próbą przekrojowego ujęcia polskiego piśmiennictwa jest gatunkowo heterogeniczna antologia Dedeciusa, zaadresowana do niemieckiego czytelnika, nosząca tytuł: *Meine polnische Bibliothek. Literatur aus neun Jahrhunderten*. Herausgegeben und übersetzt von K. Dedecius. Mit einem Vorwort von Stefanie Peter (Berlin: Insel Verlag, 2011). Dla tłumacza niniejsza antologia stanowi kwintesencję pięćdziesięciu tomów serii „Polnische Bibliothek”, która jest największą i najobszerniejszą dokumentacją polskiego piśmiennictwa w języku niemieckim. Wydawana w latach 1982–2000 pod redakcją Dedeciusa, ukazywała się w renomowanej oficynie Suhrkamp we Frankfurcie nad Menem.

wojennej. Dzieje się tak również w odniesieniu do liryki na przykład Miłosza, którego dwa spośród trzech wierszy pochodzą z tomu *Ocalenie* (Warszawa 1945).

Zauważmy, że antologia ma charakter bilingwalny (zawiera teksty oryginalne oraz ich przekłady). Pełni więc funkcję edycji synoptycznej, a jej dodatkową cechą jest zaopatrzenie każdego wiersza w tłumaczenie filologiczne, przygotowane przez redaktorów zbioru i określane jako „Prosa-Auflösung” (rozwiązanie prozatorskie) bądź „Prosa-Übersetzung” (tłumaczenie prozą) (*Poesie der Welt. Polen*, 1987: 414). Obecność „trzeciego tekstu” jest charakterystyczna dla antologii wydawanych w serii „Poesie der Welt”¹⁴. Posługując się terminologią Magdaleny Heydel, możemy tu mówić o skonstruowanym „multitekście” (Heydel, 2013: 52), który jeszcze bardziej zachęca do szczegółowych studiów i próby odnalezienia tego, co „zagubiło się” w przekładzie. Obecność wersji interlinearnej znajduje zastosowanie nawet w przypadku czytelników nieznających polszczyzny. Ten aspekt edycji Lachmannów wprowadza nową jakość w prezentowaniu polskiej poezji poza jej rodzimym kręgiem kulturowym i jest propozycją także dla tych czytelników, którzy zawodowo nie trudnią się analizą przekładu. Oprócz tego posłużenie się tłumaczeniem filologicznym potwierdza sposób myślenia o samym przekładzie przez redaktorów antologii, którzy wychodzili z założenia, że każde tłumaczenie poezji będzie jedynie przybliżać czytelnika do oryginału¹⁵, a tym samym nie wyczerpie jego estetycznego i semantycznego potencjału, stanowiąc jedną z możliwych interpretacji.

Dla Petera Lachmanna, jako twórcy dwujęzycznego (por. Chojnowski, 2012: 215–224), zakotwiczonego w obu literaturach i językach, takie myślenie wynika zapewne z „podskórnego” rozumienia przekładu poezji jako nieuniknionego „złamania” oryginału (*Brechung*)¹⁶ – w języku niemieckim ten rzeczownik określa proces załamania światła. Przekład filologiczny stanowi tu formę pośrednią i pełni funkcję pomostu pomiędzy tłumaczeniem artystycznym a oryginałem. W sposób niezwykle wyrazisty redaktor zbioru, a jednocześnie

¹⁴ W serii „Poesie der Welt”, prowadzonej przez niemieckiego wydawcę Wernera E. Stichnote w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku, ukazały się również antologie poezji niemieckiej, angielskiej, francuskiej, włoskiej i hiszpańskiej.

¹⁵ Zob. postłowie antologii 389–414.

¹⁶ Tamże.

jeden z jego tłumaczy, umiejscawia się w przestrzeni „pomiędzy” (*in-between*)¹⁷, nie jest to jedynie bycie pomiędzy tradycjami literackimi oraz pomiędzy językami, ale także – co stanowi precedens w prezentowaniu polskiej poezji w niemieckim obszarze językowym – pomiędzy oryginałem a przekładem artystycznym. Dzięki temu zabiegowi Lachmann, będący autorem także tłumaczeń właściwych (artystycznych), nie ma powodu, aby ulegać pokusom dosłowności.

Oprócz tego, wprowadzając przekład filologiczny do swojej antologii, Lachmannowie spełnili postulat sformułowany przez Karin Ritthaler. Niemiecka slawistka, zajmując się przekładami liryków Mickiewicza, sugeruje prezentację polskiej poezji za pośrednictwem edycji dwujęzycznej z wykorzystaniem tłumaczenia filologicznego. Zdaniem badaczki jego obecność pozwala tłumaczowi na większą swobodę działania w stosunku do formy wiersza, a czytelnikowi na recepcję tekstu bardziej zbliżoną do odbioru dzieła oryginalnego (por. Ritthaler, 2002: 40).

Powróćmy jednak do głównego nurtu rozważań nad edycją *Poesie der Welt. Polen*. Zawiera ona także posłowie, które stanowi historyczny zarys epok – kolejnych etapów rozwoju polskiej poezji. Esej wprowadza czytelnika w założenia i postulaty, którymi kierowali się Lachmannowie w pracy nad antologią. Dotyka na przykład istotnego dla nas pytania o kryteria w doborze przekładów. Warto zaznaczyć, że struktura antologii i jej dwujęzyczny charakter są też wynikiem ukazania się książki w serii „Poesie der Welt” Edition Stichnote, Propyläen Verlag Berlin. W odniesieniu do szerokiego spektrum literatur słowiańskich jedynie polska poezja stała się integralną częścią tej serii wydawniczej¹⁸. Chrestomatia Lachmannów jest gatunkowo jednolita – obejmuje tylko lirykę, a pomija z reguły inne teksty pisane wierszem (proza poetycka, epos itd.)¹⁹. Redaktorzy traktują polską poezję jako zespół tekstów stanowiący zapis kulturowej pamięci Polaków (*kulturelles Gedächtnis*)²⁰. Uwidacznia to dokonany wybór wierszy, w którym często odzwierciedla się jego historiozoficzny charakter. Korelację występującą

¹⁷ Kategorię „in-between” w znaczeniu ciągłego, dynamicznego procesu, który generuje nowe treści – w kontekście przekładoznawstwa – wyjaśnia Karen Bennett (2012: 43–61).

¹⁸ Zob. przypis 14.

¹⁹ Wyjątek stanowi utwór *Daniel* Stanisława Wyspiańskiego, będący wyimkiem z dramatu *Wyzwolenie*.

²⁰ Zob. posłowie w *Poesie der Welt. Polen* 412.

pomiędzy kanonem literatury a jego funkcją medium pamięci kulturowej wyjaśnia – w kontekście polsko-niemieckim – Izabela Surynt (2013: 273–287).

II. Korpus tekstów i kryteria ich wyboru

Mówiąc o korpusie przekładów w *Poesie der Welt. Polen*, warto odnotować, że jego trzecia część to teksty, które w chwili wydania ukazały się w języku niemieckim po raz pierwszy²¹. Antologia składa się z przekładów aż dwudziestu siedmiu tłumaczy. Obok prac translatorów z RFN – Petera Lachmanna, Karla Dedeciusa i Hermanna Buddensiega – lub ze Szwajcarii – Jeannine Łuczak-Wild i Rolfa Fiegutha²² – włączono do niej również teksty licznych tłumaczy z NRD, na przykład Martina Remané czy też poetki Annemarie Bostroem, oraz z Austrii – Helene Lahr. Przekłady wierszy poetów oświecenia (Krasicki, Naruszewicz, Karpiński, Kniaźnin) pochodzą spod pióra Heinricha Nitschmanna – przez długi czas cenionego w Niemczech tłumacza polskiej liryki, pisarza i kompozytora, żyjącego w Prusach Zachodnich w Elbing (dziś Elbląg) w XIX wieku²³. Z kolei znaczna część tłumaczeń utworów Kochanowskiego to prace niemieckich poetów barokowych Andreasa Wedeckego i Wenzla Scherffera von Scherffensteina. Stanisław Przybyszewski występuje w antologii jako tłumacz wiersza Jana Kasprowicza (a nie jako autor własnej poezji!). Znamienne jest więc to, że celem Lachmannów nie było skomponowanie antologii wyłącznie na podstawie własnych przekładów, lecz przede wszystkim zebranie, ewaluacja i wybór istniejących już niemieckich tłumaczeń ważnych, a w wielu przypadkach kanonicznych tekstów literatury polskiej.

²¹ Nowe przekłady to bez mała trzydzieści procent wszystkich tłumaczeń zebranych w *Poesie der Welt. Polen*. Stanowią je najczęściej teksty, które wcześniej nie miały swojego odpowiednika w niemieczyźnie. Składają się na nie: dziewiętnaście przekładów Petera Lachmanna (wiersze romantyków Słowackiego i Krasińskiego oraz poetów XX wieku), siedem translatów Renate Lachmann (utwory Reja i twórców XVI i XVII wieku), siedem tłumaczeń Jeannine Łuczak-Wild (wiersze Kochanowskiego i Norwida) oraz dwa wspólne przekłady Petera Lachmanna i Renate Lachmann – pojedyncze wiersze Krasińskiego i Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej.

²² Najliczniejsze są translacje dwóch pierwszych przekładowców (dwadzieścia pięć i dwadzieścia sześć tekstów). Podczas gdy tłumaczenia Dedeciusa oscylują wokół poezji XX wieku, prace Lachmanna to przekłady wierszy przedstawicieli różnych epok literackich.

²³ Jego postać przybliży Elżbieta Dzikowska (1995: 199–213).

Pośród ich tłumaczy odnajdujemy całą plejadę wybitnych, uznanych i liczących się wschodnioniemieckich poetów, którzy w różnych okresach swojej twórczości zajmowali się polską liryką²⁴. Są wśród nich m.in.: Günther Kunert, Jens Gerlach i Heinz Kahlau²⁵. Pełne świeżości i temperamentu zainteresowanie ekspresjonizmem u Friedmanna Bergera, Rolanda Erba czy Uwe Grüninga zaowocowały udanymi przekładami wierszy Tadeusza Micińskiego, braci Brzozowskich, a nawet Marii Komornickiej²⁶. Nie ulega wątpliwości, że tłumaczenie *Oddechu wiosny* Baczyńskiego, którego autorem jest Sarah Kirsch, czy też *Żalu* Czechowicza w wersji Heinza Czechowskiego nobilituje i podnosi rangę tej poezji w oczach niemieckojęzycznego czytelnika. Jednocześnie sprawia, iż jawi się jako mniej anonimowa. Wskutek tego mamy do czynienia z antologią wierszy, których tłumaczami są często sami poeci. Zwróćmy uwagę na to, że z analogicznej pozycji poety-tłumacza wychodzi sam Peter Lachmann. Na parnasje „Nachdichterów” szczególne miejsce zajmuje Stefan George jako autor świetnego przekładu wiersza zaprzyjaźnionego z nim Wacława Rolicza-Liedera²⁷. Poeci-tłumacze występują zwykle jako autorzy jednego bądź dwóch przekładów. Prace „zawodowców”, czyli twórców, którzy wiele lat życia poświęcili systematycznemu tłumaczeniu literatury polskiej, takich jak Buddensieg (*nota bene* także poeta hołdujący antycznym wzorcom), Remané czy Łuczak-Wild, obejmują większą liczbę tekstów (zwykle siedem), będących przekładami wierszy różnych pisarzy.

Z deklaracji redaktorów *Poesie der Welt. Polen* wynika, że mając na uwadze twórców z zakresu przyjętego w Polsce kanonu oraz własne kryteria tematyczne, chcieli zaprezentować teksty oryginalne oraz ich tłumaczenia wysokiej próby.

²⁴ Pisze o nich również Stefan H. Kaszyński (2013: 120).

²⁵ Obecność aż tak wielu wschodnioniemieckich przekładowców wynika z faktu, że oficjalna, odgórna polityka wydawnicza w NRD wyraźnie wspierała prace nad tłumaczeniami literatury bratniego kraju socjalistycznego w celu budowania pozytywnego wizerunku Polski i jej kultury (por. np. Żytyniec, 2011: 274–281).

²⁶ Zob. Fieguth, Rolf. „Von Mikołaj Rej bis Zbigniew Herbert. Zu Peter und Renate Lachmanns polnischer Lyrik-Anthologie”. *Neue Zürcher Zeitung* 27 IV 1988: a27. (Będąca w moim posiadaniu kopia recenzji pochodzi z archiwum Deutsches Polen-Institut w Darmstadt).

²⁷ Włączenie wiersza Rolicza-Liedera w tłumaczeniu Georgego ukazuje duchowe polsko-niemieckie powinowactwo obu artystów. O ich przyjaźni pisze Annette Werberger (2002: 73–80).

Dlatego wybierali te utwory, które uznali za najlepsze artystycznie²⁸. W praktyce ewaluacja tekstów opierała się na wyborze oryginału oraz optymalnego przekładu ze zbioru istniejących już tłumaczeń, występujących nierzadko w (rozbudowanych) seriach translatorskich. W przypadku braku translatów – o czym już wspomniałem – lub uznania danego wariantu za mało reprezentatywny luki uzupełniano najczęściej własnymi przekładami. O antologizacji danego wiersza decydowało kilka czynników. W ocenie estetyki tekstu kluczowe i decydujące były dla Lachmannów: po pierwsze, użyta metaforyka; po drugie, obrazowość; po trzecie, wyrazista prozodia utworu.

Ich wybór dokonywany był w zgodzie z wysokimi walorami estetycznymi oraz znaczeniem wiersza, jakie są mu przypisywane w rodzimym systemie literackim²⁹. Jednocześnie nie ulega wątpliwości, że powstały korpus tekstów jest także wynikiem preferencji tematycznych jego redaktorów. W antologii zapełnianie luk własnymi tłumaczeniami widać wyraźnie na przykładzie prac translatorskich Renate Lachmann, która w *Poesie der Welt. Polen* zadebiutowała jako tłumaczka polskiej liryki³⁰. W zbiorze pojawiły się jej wcześniej niepublikowane tłumaczenia wierszy twórców doby baroku, przedtem właściwie nieobecnych w przestrzeni języka niemieckiego. Chodzi tu o takich pisarzy, jak Mikołaj Sęp Szarzyński, Daniel Naborowski, Jan Andrzej oraz Zbigniew Morsztynowie, bez których nie wyobrażamy sobie dziś barokowej literatury polskiej. W antologii powracają też starsze przekłady np. *Ody do młodości* Mickiewicza w tłumaczeniu Hermanna Buddensiega czy też *Romantyczności* w wersji Justinusa Kernerera, które z biegiem czasu zostały „wyparte” i zastąpione przez nowsze translacje. W odniesieniu do poezji XX wieku najliczniejsze są – obok tłumaczeń Petera Lachmanna – przekłady Karla Dedeciusa.

²⁸ Stwierdzenie to odnosi się do sytuacji, w której dany wiersz posiadał więcej niż jeden przekład. Do subiektywnych przyczyn wyboru tekstu odniósłbym także kryterium kontrastu lub odmienności. Wprowadzenie do antologii trzeciego tekstu (tłumaczenia filologicznego) zachęca czytelnika do poszukiwania i rozpoznania w przekładzie artystycznym semantycznych różnic, będących wynikiem swoistego translatorskiego odczytania.

²⁹ Uwagi te oparłem na wypowiedziach Renate Lachmann, z którą przeprowadziłem rozmowę 13 listopada 2012 roku. Zdaniem redaktorki tomu tworzenie zaadresowanej do niemieckojęzycznego odbiorcy antologii polskich tekstów „zwróconych” przeciwko obowiązującemu kanonowi nie miało by sensu.

³⁰ Do chwili ukazania się antologii Renate Lachmann występowała wyłącznie jako niemiecka tłumaczka polskiej prozy, przede wszystkim dzieł Jerzego Andrzejewskiego.

Poszukując klucza, według którego wybierano i włączano tłumaczenia poszczególnych wierszy do antologii, przypomnijmy, w czym głównie przejawia się indywidualny wkład tłumacza i antologisty. Aspekt osobisty uwidacznia się tu zarówno w konkretnych przekładach wierszy, jak i w dokonanej selekcji tekstów do tłumaczenia³¹. Uzupełniając to stwierdzenie, należy dodać, że dla pełnego odczytania chrestomatii przekładowej nie bez znaczenia pozostają układ wybranych tekstów, zasada ich kopozycji, sposób prezentacji, jak również sama liczba utworów (danego pisarza), dominujące motywy i nawiązania, wzajemne odwołania intertekstualne, których sieć mogą budować. Każdy z tych aspektów wydaje się znaczący i może wiele powiedzieć na temat obrazu antologizowanej literatury, intencji oraz założeń redaktorów chrestomatii translatorskiej³². Dodajmy, że każda nowa kompozycja tekstów powstała przy użyciu strategii translatorskich i antologizacyjnych dokonuje swoistej modyfikacji i reinterpretacji utworów, prezentując je w kontekście systemu stworzonych przez nie odwołań³³.

III. Tematy i motywy antologii

Dominantą tematyczną antologii *Poesie der Welt. Polen* jest niewątpliwie szeroko ujęty problem *vanitas*, zagadnienie śmierci, umierania czy też ofiary z życia. Bohaterami stosunkowo wielu utworów są ludzie umierający, zmarli bądź ci, którzy żegnają się z życiem. W tym kontekście niejednokrotnie w wybranych wierszach pojawia się symbol krzyża, motyw grobu i/lub osoba cierpiącego Chrystusa (zwłaszcza w poezji romantycznej!). Intensywność występowania wymienionych motywów zmienia się w poszczególnych częściach antologii, prezentujących następujące po sobie epoki literackie. Tymczasem fundamentalny problem ludzkiej egzystencji powraca i przeplata się w wierszach poetów

³¹ Podobnie utrzymuje Bożena Tokarz, faworyzując przy tym aspekt wyboru utworów przeznaczonych do tłumaczenia (por. Tokarz, 2010: 174).

³² Zagadnienie poetyki antologii szczegółowiej omawiam m.in. w artykule „Antologia przekładowa jako forma odkrywania «nieobecnych» literatur” (zob. Chojnowski, 2006: 309–322).

³³ Adriana Kovacheva, pisząc o tym problemie, nazywa go „złożoną dwoistością antologii bilateralnych” (zob. Kovacheva, 2012: 161).

różnych wieków, epok i pokoleń. Jednocześnie temat ten jest podejmowany z różnych perspektyw. Dla pisarzy renesansu i baroku wynika on z głębokiego przekonania o krótkości i znikomości ludzkiego życia, dla twórców romantycznych zaś nabiera charakteru ofiary – daniny krwi, której złożenie jest konieczne w celu odzyskania przez Polskę niepodległości. Dla pisarzy XX wieku – świadków ludobójstwa i panowania systemów totalitarnych – śmierć jest zwykle wynikiem czasu Zagłady. Drugim przewijającym się tematem – obok wątków filozoficznych – jest zwykle miłość. W poezji romantycznej i liryce XX wieku ten uniwersalny motyw przyjmuje też charakter postawy wobec ojczyzny. W dalszej części antologii czytelnik odnajduje nierzadko erotyki, których autorami są przedstawiciele symbolizmu, futuryzmu czy awangardy. Niekiedy oba tematy, śmierć i miłość, pojawiają się w jednym tekście. Dzieje się tak przede wszystkim w wierszach pisarzy pokolenia wojny.

IV. Wnioski

Redaktorzy tomu prezentują przekrój polskiej poezji od Kochanowskiego do Herberta w przekładach tłumaczy żyjących w okresie od XVII do XX wieku. Dzięki temu powstał polifoniczny, a w przypadku twórców z większą liczbą wierszy – takich jak np. Kochanowski, Mickiewicz czy Norwid – kontrapunktowy sposób prezentacji polskich pisarzy, ich poetyki i form wyrazu. Dzieje się tak wskutek różnorodności translatorskich odczytań³⁴. W takim ujęciu wiersze polskich klasyków, często w tłumaczeniu wybitnych niemieckich poetów, jawią się jako element obcego piśmiennictwa, który „na stałe” wpisał się do niemieckojęzycznego obiegu literatury lub ma ku temu poważne aspiracje. Omówiona tu antologia literatury polskiej ma także swoją specyfikę, która wynika m.in. z funeralnych zainteresowań jej redaktora (w tym inspiracji oraz interpretacji poezji Różewicza). Lachmann, powołując się na Lacana, określa te źródła mianem „sepulkralnego humanizmu”. Te zainteresowania pisarza, widoczne *nota bene* w jego własnej poezji, wyjaśniają tematyczne priorytety antologisty, który w zbiorze tekstów koncentruje się na integralnym elemencie

³⁴ Szczegółowa, analityczna część tegoż studium – z uwagi na dużą objętość – ma się ukazać jako oddzielny artykuł.

ludzkiej egzystencji, jakim jest odchodzenie, żegnanie się ze światem i sama śmierć. Bardzo wyraźnie widać to na poziomie tekstów poetów współczesnych (Białośzewski, Iwaszkiewicz, Szymborska, Herbert), wybranych, przetłumaczonych i włączonych do antologii przez jej redaktora. W taki sposób w zbiorze liryków postawiono wyraźne osobiste akcenty.

Posługując się terminologią Evana-Zohara, można orzec, że Lachmannowie stworzyli własny niemiecki „repertuar” polskiej poezji różnych wieków, łącząc ze sobą współczesne (dwudziestowieczne) przekłady z tłumaczeniami powstałymi w XIX stuleciu i wcześniej (przykład Jana Kochanowskiego). W odróżnieniu od pozostałych nowszych niemieckojęzycznych antologii polskiej poezji, którymi się posilkowali (Dedecius, Bereska, Olschowsky), po przeszło stu latach zaprezentowali całościowy obraz polskiej liryki, powstałej na przestrzeni pięciu wieków! Do dziś *Poesie der Welt. Polen* to jedna z niewielu w języku niemieckim współczesnych antologii, która przedstawia polską poezję w tak szerokim, diachronicznym ujęciu. Jej redaktorom przyświecała intencja, aby „odwzorować” przekładami obowiązujący polski kanon. Tymczasem widoczne są tu (szczególnie w odniesieniu do poezji XIX i XX wieku) ich własne hierarchie tematyczne i problemowe. Traktując polską poezję jako pamięć kulturową Polaków – o czym mowa w posłowie – antologię kierowali się w dużej mierze kluczem historiozoficznym i historycznym, choć trzeba zaznaczyć, że nie było to jedyne kryterium doboru tekstów. Antologia, ukazując całą paletę tematów, ma charakter wielowątkowy i otwarty, którego nie da się zredukować do jednego lub dwóch motywów. Nie obrazuje ona dziejów jakiegoś tematu. Czytając posłowie (szkic będący próbą zrozumienia polskiej liryki w poszczególnych fazach jej rozwoju oraz interpretacją twórczości najznamienitszych pod tym względem autorów), widać wyraźnie, że redaktorów zbioru wierszy cechuje pokora i ostrożność wobec „przenoszenia” kanonu. Są oni świadomi, że „każda antologia stanowi zawsze zniekształcony obraz literatury, którą stara się przedstawić”³⁵. Ich zdaniem w sposób szczególny odnosi się to do chrestomatii przekładowych. Takiemu ujęciu rzeczy towarzyszy rozumienie przekładu poezji jako „z(a)łamania” oryginału. Wprowadzenie – obok oryginału i jego przekładu – trzeciego tekstu, będącego tłumaczeniem filologicznym, jest przedsięwzięciem

³⁵ Zob. *Poesie der Welt. Polen* 389–414. Przeł. P. Ch.

wręcz awangardowym, które uzmysławia odbiorcy, jakie transformacje translatorskie zostały wykorzystane w trakcie tłumaczenia. Niemieckojęzycznemu czytelnikowi pozwala to również na dogłębniejszą lekturę polskiej poezji. Ten element zbioru *Poesie der Welt. Polen* odróżnia go od wszystkich pozostałych niemieckojęzycznych chrestomatii polskiej liryki wydawanych nie tylko po 1945 roku, ale w ciągu całego XX wieku oraz pierwszych piętnastu lat XXI stulecia.

Lachmannowie to antologięści-ambasadorzy. Przekonuje nas o tym przede wszystkim reprezentatywność prezentowanych twórców. Bilingwalna edycja poezji polskiej pełni przede wszystkim funkcję poznawczą oraz postulatyczną, dając wyraz oczekiwanego w kulturze wyjściowej obrazowi jej literatury na płaszczyźnie jej najwybitniejszych przedstawicieli³⁶. Kwestia reprezentatywności poszczególnych tekstów w wielu przypadkach pozostaje dyskusyjna. Zawartość tomu jest wynikiem preferencji, wrażliwości i priorytetów jej redaktorów oraz splotu skomplikowanych relacji międzykulturowych, w tym literackich, translatorskich i recepcyjnych. Jedno jest pewne, naczelnym celem Lachmannów nie było zaznajamianie niemieckiego czytelnika z szeroko rozumianymi manifestami polskiej poezji. Jednocześnie brak tu wierszy autotematycznych.

Łącząc ze sobą dawniejsze i współczesne przekłady i dopełniając je własnymi tłumaczeniami tekstów (np. klasyków literatury polskiej wcześniej słabo obecnych lub całkowicie nieznanymi w Niemczech), redaktorzy „uzupełnili” niemiecki zasób polskiej liryki. Uczynili to, respektując polskie hierarchie artystyczne i historycznoliterackie, ale także własne priorytety tematyczne (także polsko-niemieckie powinowactwa widoczne w wyborze tłumaczeń oraz ich tłumaczy). Dzięki tym zabiegom udało im się nadać pełniejszy kształt niemieckiemu „repertuarowi” polskiej poezji i zaproponować jej własny estetyczny kształt w postaci wybranych tłumaczeń. Wykorzystując przekłady polskich wierszy sporządzone między innymi przez uznanych poetów języka niemieckiego, Lachmannowie podnoszą rangę tej twórczości w oczach niemieckiego czytelnika. Sugerują mu, że prezentowana antologia jest zbiorem liryków, który w dużej mierze zawdzięcza swój estetyczny kształt właśnie niemieckojęzycznym poetom. Warto dodać, że *Poesie der Welt. Polen* jako propozycja dwujęzyczna,

³⁶ Pewnym brakiem, który w Poznaniu 3 czerwca 2013 roku zgłosił pod adresem antologii Edward Balcerzan, jest nieobecność wierszy poetów-lingwistów Tymoteusza Karpowicza oraz Witolda Wirpszy.

składająca się z multitekstów (oryginału, przekładu filologicznego i artystycznego), wzmacnia komparatystyczno-konfrontatywny typ lektury wiersza.

ANEKS

**Zawartość antologii *Poesie der Welt. Polen* (Berlin: Propyläen Verlag, 1987).
Obok tytułu przekładu podano imię i nazwisko tłumacza.**

MIKOŁAJ REJ

Srogość śmierci / Der strenge Tod (Renate Lachmann)

JAN KOCHANOWSKI

Pieśń XXV / Ein Danck-Lied (Andreas Wedecke)

Psalm 22 / Der 22. Psalm (Andreas Wedecke)

Muza / Den Musen (Walburg Friedenberg)

Pieśń II/VII / Ode II/VII (Jeannine Luczak-Wild)

Do gór i lasów / An die Berge und Wälder (Wenzel Scherffer von Scherffenstein)

Do Magdaleny / An Magdalenen (Wenzel Scherffer von Scherffenstein)

O żywocie ludzkim / Über das menschliche Leben (Jeannine Luczak-Wild)

Tren III / Klagegesang III (Jeannine Luczak-Wild)

Tren VI / Klagegesang VI (Spiridion Wukadinović)

Tren VII / Klagegesang VII 41 (Jeannine Luczak-Wild)

Tren X / Klagegesang X (Spiridion Wukadinović)

MIKOŁAJ SĘP SZARZYŃSKI

Sonet II / Sonett II (Renate Lachmann)

DANIEL NABOROWSKI

Krótkość żywota / Lebenskürze (Renate Lachmann)

JAN ANDRZEJ MORSZTYN

Do trupa / An eine Leiche (Renate Lachmann)

O swej pannie / Über seine Herrin (Renate Lachmann)

ZBIGNIEW MORSZTYN

Emblema / Emblem (Renate Lachmann)

IGNACY KRASICKI

Wino szampańskie / Der Champagner (Heinrich Nitschmann)
Pan i pies / Der Herr und der Hund (Heinrich Nitschmann)
Szczep winny / Der Weinstock (Heinrich Nitschmann)
Mądry i głupi / Der Weise und der Narr (Heinrich Nitschmann)

ADAM STANISŁAW NARUSZEWICZ

Balon / Der Ballon (Heinrich Nitschmann)

FRANCISZEK KARPIŃSKI

Do przyjaciela / Lied an den Freund (Heinrich Nitschmann)

FRANCISZEK KNIAŻNIN

Do wąsów / Ode an den Schnurrbart (Heinrich Nitschmann)

ADAM MICKIEWICZ

Romantyczność / Die Erscheinung (Justinus Kerner)
Oda do młodości / Ode an die Jugend (Hermann Buddensieg)
Cisza morska / Meeresstille (Martin Remané)
Mogiły Haremu / Die Grabhügel des Harems (Peter Cornelius)
Bajdary / Im Tal von Bajdar (Martin Remané)
Ajudah / Ajudah (Martin Remané)
Do matki Polki / Einer polnischen Mutter (Helene Lahr)
Rozmowa wieczorna / Gespräch am Abend (Hermann Buddensieg)
Wysłuchać się w szum wód głuchy / Lauschen in der Wasser Rauschen (Hermann Buddensieg)
Snuć miłość / Spinn Liebe (Hermann Buddensieg)
Pytasz, za co Bóg trochę sławy mnie ozdobił / Du fragst, warum wohl Gott... (Hermann Buddensieg)

JULIUSZ SŁOWACKI

Przez furie jestem targan jak Orfeusz / Wie Orpheus werde ich von Furien gezerrt (Hermann Buddensieg)
Testament mój / Mein Testament (Hermann Buddensieg)
Dajcie mi tylko jedną ziemię... / Gebt mir nur einen Morgen Land! (Martin Remané)
Kiedy pierwsze kury Panu śpiewają... / Wenn den Herrn die ersten Hähne preisen... (Peter Lachmann)
Daję wam tę ostatnią koronę pamiątek... / Ich geb euch diese letzte Krone des Gedenkens... (Peter Lachmann)

Związano wieniec z rzeczy przeklętych... / Man flocht den Kranz aus den verruchten Dingen... (Peter Lachmann)

Hymn / Hymne (Martin Remané)

Teraz pod żadną światową się władzę... / Jetzt könnt ich keiner irdischen Macht... (Peter Lachmann)

Rozmowa z piramidami / Gespräch mit den Pyramiden (Peter Lachmann)

ZYGMUNT KRASIŃSKI

Mord elektrycznym prądem / Das Morden mit Elektro-Strom wird um sich greifen (Peter Lachmann)

Nim słońce wejdzie, rosa wyżre oczy / Bevor die Sonne aufgeht, Tau die Augen ausfrißt (Peter Lachmann)

CYPRIAN NORWID

Pióro / Die Feder (Jeannine Luczak-Wild)

Pod obrazem Franceski da Rimini / Vor dem Bild des Francesco da Rimini (Peter Lachmann und Renate Lachmann)

Mój psalm / Mein Psalm (Jeannine Luczak-Wild)

Pielgrzym / Pilger (Peter Lachmann)

Syberie / Die beiden Sibirien (Rolf Fieguth)

Liryka i druk / Lyrik und Druck (Rolf Fieguth)

Krzyż i dziecko / Kreuz und Kind (Rolf Fieguth)

Socjalizm / Sozialismus (Rolf Fieguth)

Adam Krafft / Adam Krafft (Jeannine Luczak-Wild)

ADAM ASNYK

XIX wiekowi / Dem XIX. Jahrhundert (Karl Dedecius)

JAN KASPROWICZ

Święty Boże, święty mocny / Allerheiligster, Allmächtiger du... (Stanisław Przybyszewski)

KAZIMIERZ TETMAJER

Symbol / Symbol (Friedemann Berger)

WACŁAW ROLICZ-LIEDER

Na tęsknym stawie wspomnienia / Teich der Erinnerung (Stefan George)

Do Stefana Georga / Widmungen (an S. G.) (Stefan George)

STANISŁAW WYSPIAŃSKI

Daniel / Befreiung (Karl Dedecius)

TADEUSZ MICIŃSKI

Lucifer / Luzifer (Roland Erb)

WINCENTY UND STANISŁAW KORAB BRZOZOWSKI

Powinowactwo cieni i kwiatów o zmierzchu / Die Verwandtschaft von Blumen und Schatten (Uwe Grüning)

STANISŁAW KORAB BRZOZOWSKI

Próżnia / Leere (Roland Erb)

MARIA KOMORNICKA

Pragnienie / Sehnlisches Verlangen (Roland Erb)

BOLESŁAW LEŚMIAN

Nocą umówioną / In vereinbarter Nacht (Heinz Kahlau)

Dwoje ludzieńków / Zwei Menschlein (Karl Dedecius)

Topielec / Ertrunkener (Karl Dedecius)

LEOPOLD STAFF

Nie bierz imienia... / Du sollst den Namen (Karl Dedecius)

Alea jacta est / Alea jacta est (Karl Dedecius)

BRONISŁAWA OSTROWSKA

Skosztuj... / Koste... (Peter Lachmann)

TYTUS CZYŻEWSKI

Mediumiczno-magnetyczna fotografia poety Bruno Jasieńskiego / Mediumistisch-magnetisches Foto des Dichters Bruno Jasieński (Peter Lachmann)

TADEUSZ PEIPER

Naga / Nackte (Karl Dedecius)

Oczy nad miastem / Augen über der Stadt (Peter Lachmann)

KAZIMIERA IŁŁAKOWICZÓWNA

Antygono, patronko siostr / Patronin der Schwestern, Antigone (Annemarie Bostroem)

MARIA PAWLIKOWSKA-JASNORZEWSKA

Kobieta-Ikar / Die Ikaros-Frau (Peter Lachmann)

Do własnego organizmu / An den eigenen Organismus (Peter Lachmann und Renate Lachmann)

Zazdrość / Eifersucht (Peter Lachmann)

KAZIMIERZ WIERZYŃSKI

Match footballowy / Football match (Martin Remané)

JULIAN TUWIM

Owoc / Die Frucht (Heinz Kahlau)

Ciemna noc / Dunkle Nacht (Peter Lachmann)

JAROSŁAW IWASZKIEWICZ

Tęsknota do Italii / Sehnsucht nach Italien (Karl Dedecius)

Zawsze to samo / Irrtum! Nicht um Mitternacht! (Peter Lachmann)

ANTONI SŁONIMSKI

Exegi monumentum / Exegi monumentum (Jens Gerlach)

Notes / Notizbuch (Peter Lachmann)

STANISŁAW MŁODOŻENIEC

XX wiek / 20. Jahrhundert (Peter Lachmann)

JÓZEF WITTLIN

Litania / Litanei (Karl Dedecius)

WŁADYSŁAW BRONIEWSKI

Troska i pieśń / Nein (Karl Dedecius)

ANATOL STERN

Czczycielowi maszyn / Dem Maschinenanbeter (Karl Dedecius)

JAN LECHOŃ

Pytasz, co w moim życiu z wszystkich rzeczy główną... / Fragst du mich, was uns im Leben... (Martin Remané)

ALEKSANDER WAT

Zbrzydzony wszystkim... / Angeekelt von allem... (Peter Lachmann)

BRUNO JASIEŃSKI

Prolog do «footballu wszystkich świętych» / Prolog zum »Football aller Heiligen«
(Annemarie Bostroem)

JULIAN PRZYBOŚ

Krajobraz / Die Landschaft (Christine Walter)

Notre Dame / Notre Dame (Karl Dedecius)

JÓZEF CZECHOWICZ

Żal / Klage (Heinz Czechowski)

MIECZYŚLAW JASTRUN

Zapomniana / Vergessene (Karl Dedecius)

JAN BRZEŃKOWSKI

Narodziny / Genesis (Karl Dedecius)

KONSTANTY ILDEFONS GAŁCZYŃSKI

Podróż do Arabii szczęśliwej / Reise nach dem glücklichen Arabien (Karl Dedecius)

ADAM WAŻYK

Rzeźba prekolumbijska / Vorkolumbianische Plastik (Peter Lachmann)

CZESŁAW MIĘSOSZ

Biedny chrześcijanin patrzy na Getto / Armer Christ sieht das Ghetto (Karl Dedecius)

Piosenka o końcu świata / Das Lied vom Weltende (Karl Dedecius)

Nie więcej / Nicht mehr (Karl Dedecius)

KRZYSZTOF KAMIL BACZYŃSKI

Miserere / Miserere (Karl Dedecius)

Oddech wiosenny / Frühlingshauch (Sarah Kirsch)

TADEUSZ RÓŻEWICZ

Lament / Klage (Karl Dedecius)

Pomniki / Denkmal aus der Besatzungszeit (Günter Kunert)

Szkic do erotyku współczesnego / Entwurf eines zeitgenössischen Liebesgedichts (Karl Dedecius)

Niech pan spojrzy, łaskawy panie, przecinek! / Schauen Sie nur, Gnädigster, ein Komma! (Peter Lachmann)

TADEUSZ GAJCY

Miłość bez jutra / Liebe ohne morgen (Karl Dedecius)

TADEUSZ BOROWSKI

Do narzeczonej / An die Verlobte (Annemarie Bostroem)

MIRON BIAŁOSZEWSKI

Autoportret odczuwany / Nacheempfundenes Selbstportrait (Peter Lachmann)

A to już / Schon passiert (Peter Lachmann)

WISŁAWA SZYMBORSKA

Dwie małpy Bruegla / Zwei Affen von Brueghel (Karl Dedecius)

Autotomia / Autotomie (Peter Lachmann)

Utopia / Utopie (Karl Dedecius)

ZBIGNIEW HERBERT

Cmentarz warszawski / Warschauer Friedhof (Karl Dedecius)

Rozważania o problemie narodu / Gedanken zur Frage der Nation (Peter Lachmann)

Kamyk / Kiesel (Karl Dedecius)

Bibliografia

- Bennett, Karen. „At the Selvedges of Discourse: Negotiating the ‘In-Between’ in Translation Studies”. *Word and Text. A Journal of Literary Studies and Linguistics* II. 2 (2012): 43–61.
- Chojnowski, Przemysław. *Zur Strategie und Poetik des Übersetzens. Eine Untersuchung der Anthologien zur polnischen Lyrik von Karl Dedecius*. Berlin: Frank & Timme. Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2005.
- . „Antologia przekładowa jako forma odkrywania «nieobecnych» literatur”. *Między oryginałem i przekładem*. Red. M. Filipowicz-Rudek. T. 12. Kraków Księgarnia Akademicka, 2006. 309–322.
- . „Das Phänomen der literarischen Zweisprachigkeit. Zu Peter Lachmanns bilingu-aler Schreibpraxis”. *Kulturelle Grenzgänge. Festschrift für Christa Ebert zum 65. Geburtstag*. Hrsg. A. Brockmann, J. Lebedewa, M. Smyshliaeva, R. Żytyniec. Berlin: Frank & Timme. Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2012. 215–224.
- . „Życie w «pomiędzy». Rys biograficzno-artystyczny Piotra (Petera) Lachmanna”. *Prace Literaturoznawcze* III (2015): 129–154.
- . *Germersheimer Übersetzerlexikon UeLEX*. (Portret P. Lachmanna jako tłumacza). Online. [http://www.uelex.de/artiklar/Peter_\(Piotr\)_LACHMANN](http://www.uelex.de/artiklar/Peter_(Piotr)_LACHMANN) [dostęp: 7 X 2015].

- Dzikowska, Elżbieta. „Heinrich Nitschmann (1826–1905)”. „...nie będzie nigdy Niemiec Polakowi bratem”...? *Z dziejów niemiecko-polskich związków kulturowych*. Red. M. Zybura. Wrocław: Okis [„Odra”], 1995. 199–213.
- Even-Zohar, Itamar. „Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim”. Przel. M. Heydel. *Współczesne teorie przekładu*. Red. P. Bukowski, M. Heydel. Kraków: Znak, 2009. 197–203.
- Fieguth, Rolf. „Von Mikołaj Rej bis Zbigniew Herbert. Zu Peter und Renate Lachmanns polnischer Lyrik-Anthologie”. *Neue Zürcher Zeitung* 27 IV 1988.
- Heydel, Magda. *Gorliwość tłumacza. Przekład poetycki w twórczości Czesława Miłosza*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013.
- Kaszyński, Stefan H. „Deutschsprachige Übersetzungsanthologien als Vermittler polnischer Lyrik”. *Rocznik Karla Dedeciusa* VI (2013): 111–132.
- Kovacheva, Adriana. „Antologie poezji polskiej w języku bułgarskim – historia i praktyka”. *Literatura polska w świecie. Oblicza światowości*. Red. R. Cudak. T. 4. Katowice: Uniwersytet Śląski – Gnome, 2012. 159–169.
- Jarniewicz, Jerzy. „Tłumacz jako twórca kanonu”. *Przekład – język – kultura*. Red. R. Lewicki. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2002. 35–42.
- Lefevre, André. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Frame*. London–New York: Routledge, 1992. 124–137.
- Lethbridge, Stefanie. „Anthologien”. *Handbuch, Kanon und Wertung. Theorien, Instanzen, Geschichte*. Hrsg. G. Rippl, S. Winko. Weimar: J.B. Metzler, 2013. 179–182.
- Pym, Anthony. *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome, 1998.
- Rithaller, Karin. „Sonety krymskie von Adam Mickiewicz in deutschen Übersetzungen”. *Poezja polska i niemiecka w przekładach współczesnych*. Red. U. Jekutsch, A. Sulikowski. Szczecin: PPH Zapol Dmochowski, Sobczyk, 2002. 29–44.
- Schahadat, Schamma. „Polen”. *Handbuch, Kanon und Wertung. Theorien, Instanzen, Geschichte*. Hrsg. G. Rippl, S. Winko. Weimar: J.B. Metzler, 2013. 327–331.
- Seruya, Teresa. „Anthologies and translation”. *Handbook of Translation Studies*. Vol. 4. Eds. Y. Gambier, L. van Doorslae. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2013. 1–6.
- , Lieven D’hulst, Alexandra Assis Rosa, Maria Lin Moniz, eds. *Translation in Anthologies and Collections (19th and 20th Centuries)*. Benjamins Translation Library. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2013.

- Surynt, Izabela. „Zwischen Aufwertung und Legitimierung oder Über das im Kanon eingeschlossene kulturelle Gedächtnis”. *Deutsch-Polnische Erinnerungsorte. Reflexionen*. Hrsg. H.H. Hahn, R. Traba. Bd. 4. Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag, 2013. 273–287.
- Szaruga, Leszek. „Język niemiecki jako pierwszy język obcy literatury polskiej. Uwagi rozpoznawcze”. *Poezja polska i niemiecka w przekładach współczesnych*. Red. U. Jekutsch, A. Sulikowski. Szczecin: PPH Zapol Dmochowski, Sobczyk, 2002. 251–264.
- Tokarz, Bożena. *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010.
- Venuti, Lawrence. „Retranslations: The creation of value”. *Translation and Culture*. Ed. K.M. Faull. *Special issue of Bucknell Review* 47 (1) (2004): 25–38.
- Werberger, Annette. „Stefan George und Waclaw Rolicz-Lieder – Anmerkungen zu einer exemplarischen Freundschaft um 1900”. *Polonistyczne spotkania. Tybinga. Studia o literaturze polskiej i polsko-niemieckich związkach literackich przełomu XIX i XX wieku*. Red. D. Knysz-Tomaszewska, J. Zacharska. Warszawa: Wydział Polonistyki UW, 2002. 73–80.
- Wilczek, Piotr. „Czy istnieje kanon literatury polskiej?”. *Literatura polska w świecie. Zagadnienia recepcji i odbioru*. Red. R. Cudak. Katowice: Gnome – Wydawnictwa Naukowe i Artystyczne, 2006. 13–26.
- . „The Literary Canon and Translation. Polish Culture as a Case Study”. *The Sarmatian Review* III (2012): 1687–1692.
- Żytyniec, Rafał. „«Moje prawo do stron ojczystych to pokój!» Pamięć o Prusach Wschodnich w NRD”. Przel. [z języka niem.] M. Żytyniec. *Borussia* 50 (2011): 274–281.
- Antologie
- Der Polnische Parnass. Ausgewählte Dichtungen der Polen*. Übersetzt von H. Nietschmann. Lipsk: F. A. Brockhaus, 1875. Online. <http://archive.org/stream/derpolnischepar00nitsgoog#page/n5/mode/2up> [dostęp: 6 VIII 2013].
- Meine polnische Bibliothek. Literatur aus neun Jahrhunderten*. Herausgegeben und übersetzt von K. Dedecius. Mit einem Vorwort von S. Peter. Berlin: Insel Verlag, 2011.
- Od Chaucera do Larkina*. Red. i tłum. S. Barańczak. Kraków: Znak, 1993.

Poesie der Welt. Polen. Auswahl der polnischen Lyrik und der Übertragungen, die Prosa-Auflösungen und das Nachwort von P. Lachmann u. R. Lachmann. Berlin: Propyläen Verlag, 1987.

Panorama der polnischen Literatur des 20. Jahrhunderts. Poesie. Bd. 1–2. Herausgegeben und übersetzt von K. Dedecius. Zürich: Ammann, 1996.

Panorama literatury polskiej XX wieku. Poezja. T. 1–2. Red. K. Dedecius. Warszawa: Noir Sur Blanc, 2001.

Polnische Lyrik aus fünf Jahrzehnten. Hrsg. von H. Bereska, H. Olschowsky. Berlin–Weimar: Aufbau Verlag, 1975.

Sto wierszy polskich / Hundert polnische Gedichte. Red. i tłum. K. Dedecius. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1981.

The Canon of Polish Poetry by Peter and Renate Lachmann

Summary

The bilingual anthology of Polish poetry *Poesie der Welt. Polen* (Berlin: Propyläen Verlag, 1987) edited by Peter and Renate Lachmann is undoubtedly one of the most interesting and the most important German-language editions of Polish poems, which appeared within the last few decades. Its concept is the brainchild of Peter Lachmann. The collection of texts includes also their interlinear translations what makes the anthology unique in regard to presentation of Polish literature in German speaking countries. The paper focuses on the selection criteria the selection of the texts (editorial policies) and touches upon canonization processes. Moreover, the type of behavior of the editors and translators towards the question of the canon of Polish poetry is specified. Peter and Renate Lachmann perceive the literary production as a cultural memory of the Polish. That is why they also focus on historiographic motives of selected poems.

Keywords: Peter Lachmann, Renate Lachmann, translation anthology, literary canon, canonization processes, anthologising poetry, Polish poetry, German-Polish literary relations, cultural transfer, German poets as translators, culture memory

Słowa kluczowe: Peter Lachmann, Renate Lachmann, antologia tłumaczeniowa, kanon literacki, budowanie kanonu, strategie antologizacyjne, poezja polska, polsko-niemieckie związki literackie, transfer kulturowy, poeci niemieccy jako tłumacze, pamięć kulturowa